

१. आदिवासी भागातील सामाजिक समस्या

प्रा. चिंतामण धिंदळे

मराठी विभाग प्रमुख, राधाबाई काळे महिला महाविद्यालय, अहमदनगर.

महाराष्ट्रात आजमितीस ४५ आदिवासी जमाती वास्तव्य करून राहतात. महाराष्ट्राच्या एकूण लोकसंख्येच्या जवळ-जवळ ८.५ ते ९% एवढी लोकसंख्या आदिवासींची आहे. आदिवासी बहुल जिल्हे म्हणून नंदुरबार, पालघर, ठाणे, पुणे, अहमदनगर, रायगड, चंद्रपूर, गोंदिया, मंडारा, नांदेड, औरंगाबाद आदी जिल्ह्यांचा समावेश होतो. आदिवासी जमातींचे वेगळेपण म्हणजे त्यांची स्वतंत्र अशी बोली आहे. संस्कृती, परंपरा, चालीरीती, रूढी, सण-उत्सव व पेहराव अशा घटकांतूनही आदिवासी जमाती ह्या नागर समाजापेक्षा वेगळ्या आहेत. साधारणतः १९६० च्या दशकात सुरु झालेल्या जागतिकीकरणाचा परिणाम या जमातींच्या एकूणच जीवनमानावर पडलेला दिसतो. २१ व्या शतकाचा विचार करता जग हे एक ग्लोबल खेडे बनले आहे. शासनाच्या विविध योजनांच्या माध्यमातून आदिवासी समाज हा मुख्य प्रवाहाला जोडला गेला आहे. शासनाचे विविध प्रकल्प, धरणे, रस्ते हे आदिवासी भागातूनच होताना दिसतात. आदिवासी जमातींचे वस्तीस्थान हे सह्याद्रीच्या पायथ्याशी, बालाघाट डोंगर रांगा, महादेव टेकड्या अशा परिसरात आढळते.

आदिवासी समाजाची ओळख म्हणजे त्यांची निसर्ग संस्कृती, आदिवासींना स्वतंत्र असा धर्म नाही. निसर्ग हाच त्यांचा धर्म आहे. अपयादात्मक रित्या धर्मातराच्या लाटेत बहुतेक आदिवासी जमाती ह्या ख्रिश्चन, इस्लाम व बौद्धधर्मीय झाल्या आहेत, परंतु संपूर्ण जमाती नसून थोड्या फार प्रमाणात त्यांचे धर्मांतर झाले आहे. शिक्षणाच्या प्रवाहामुळे सर्वच आदिवासी जमाती मुख्य प्रवाहात आल्या आहेत. निसर्गपूजक आदिवासी समाज हिंदू धर्माशी जोडला गेला आहे. परंतु २१ व्या शतकात शिकलेल्या अन्यासकांनी नव्या आदिवासी धर्माची संकल्पना पुढे आणून, आदिवासींचा नवा निसर्गधर्म निर्माण केला आहे. आदिवासी समाज म्हणजे अंधश्रद्धाळू असा गैरसमज नागर समाजात रूढ झालेला आहे. वास्तवात विज्ञानवादी दृष्टिकोन जोपासणारा हा समाज आहे. विज्ञानातल्या सर्व संकल्पना त्यांना ठाऊक आहेत. हवामान, पाऊस, नैसर्गिक आपत्तीचे त्यांना ज्ञान आहे. केवळ अंधश्रद्धा म्हणून ते निसर्गाची पूजा करीत नाहीत. तर ते निसर्गातल्या घटकांना देव मानतात. त्यांच्या सर्व विधी मध्ये निसर्ग देवता येतात. २१ व्या शतकात जागतिकीकरणाने त्यांच्या जीवनमानात खूप बदल घडवून आणला आहे. सामाजिक, सांस्कृतिक, आर्थिक, राजकीय अशा सर्वच घटकांमध्ये झालेल्या बदलांमुळे सामाजिक समस्या निर्माण झाल्या आहेत.

सामाजिक जीवन या घटकांवर विचार करता, आदिवासी जमाती या समूहाने राहत आल्या आहेत. त्यांचे सामाजिक जीवन हे अत्यंत समृद्ध संकल्पनेवर आधारलेले आहे. आदिवासी वाड्या-पाड्यातून अथवा गावातून राहणाऱ्या या जमातींचे काही सामाजिक संकेत आहेत. उदा. गावात असणारा 'मुखिया' पूर्वी त्याला 'नायक' असे म्हणत, त्याच्या नियमानुसार संपूर्ण जमात आपले सामाजिक वर्तन करीत असे. आज मात्र या जमातींमध्ये अनेक 'नायक' तयार झाल्यामुळे सामाजिक घडी विस्कटलेली आहे. आदिवासी जमाती या पूर्वी टोळीने वास्तव्य करीत